ΑΠΟΦΑΣΗ ΤΟΥ ΔΙΚΑΣΤΗΡΙΟΥ (πέμπτο τμήμα)
της 13ης Δεκεμβρίου 1989 *

Στην υπόθεση C-102/88,

που έχει ως αντικείμενο αίτηση του Raad van Beroep του Groningen προς το Δικαστήριο, κατ' εφαρμογή του άρθρου 177 της Συνθήκης ΕΟΚ, με την οποία το εν λόγω δικαστήριο ζητεί, στο πλαίσιο της διαφοράς που εκκρεμεί ενώπιόν του μεταξύ

M. L. Ruzius-Wilbrink

και

Bestuur van de Bedrijfsvereniging voor Overheidsdiensten (διοικήσεως της επαγγελματικής ενώσεως εργαζομένων στο Δημόσιο),

την έκδοση προδικαστικής αποφάσεως ως προς την ερμηνεία του άρθρου 4, παράγραφος 1, της οδηγίας 79/7/ΕΟΚ του Συμβουλίου, της 19ης Δεκεμβρίου 1978, περί της προοδευτικής εφαρμογής της αρχής της ίσης μεταχειρίσεως μεταξύ ανδρών και γυναικών σε θέματα κοινωνικής ασφαλίσεως (ΕΕ ειδ. έκδ. 05/003, σ. 160),

ΤΟ ΔΙΚΑΣΤΗΡΙΟ (πέμπτο τμήμα),

συγκείμενο από τους Sir Gordon Slynn, πρόεδρο τμήματος, M. Zuleeg, R. Joliet, J. C. Moitinho de Almeida και G. C. Rodríguez Iglesias, δικαστές,

γενικός εισαγγελέας: M. Darmon
γραμματέας: D. Louterman, κύρια υπάλληλος διοικήσεως

λαμβάνοντας υπόψη τις παρατηρήσεις που υπέβαλαν:

— η L. Ruzius-Wilbrink, εκπροσωπούμενη από τον B. I. Klaassens, δικηγόρο Groningen,

* Γλώσσα διαδικασίας: η ολλανδική.

— η Bestuur van de Bedrijfsvereniging voor Overheidsdiensten, εκπροσωπούμενη από τον W. M. Levelt-Overmars, προϊστάμενο της νομικής υπηρεσίας για θέματα κοινωνικής ασφαλίσεως του Gemeenschappelijk Administratiekantoor,

— η κυβέρνηση των Κάτω Χωρών, εκπροσωπούμενη από τον E. F. Jacobs, γενικό γραμματέα του Υπουργείου Εξωτερικών,

— η Επιτροπή των Ευρωπαϊκών Κοινοτήτων, εκπροσωπούμενη από τους René Barents και Julian Currall, μέλη της νομικής της υπηρεσίας,

έχοντας υπόψη την έκθεση για την επ' ακροατηρίου συζήτηση,

αφού άκουσε τις προφορικές παρατηρήσεις της προσφεύγουσας της κύριας δίκης, της καθής της κύριας δίκης, εκπροσωπούμενης από τον W. J. van Brussel, της κυβερνήσεως των Κάτω Χωρών, εκπροσωπούμενης από τον J. W. de Zwaan, και της Επιτροπής των Ευρωπαϊκών Κοινοτήτων, κατά τη συνεδρίαση της 15ης Ιουνίου 1989,

αφού άκουσε τον γενικό εισαγγελέα που ανέπτυξε τις προτάσεις του κατά τη συνεδρίαση της 5ης Ιουλίου 1989,

εκδίδει την ακόλουθη

Απόφαση

1 Με Διάταξη της 10ης Μαρτίου 1988, η οποία περιήλθε στο Δικαστήριο στις 30 Μαρτίου 1988, το Raad van Beroep του Groningen υπέβαλε, δυνάμει του άρθρου 177 της Συνθήκης ΕΟΚ, δύο προδικαστικά ερωτήματα σχετικά με την ερμηνεία του άρθρου 4, παράγραφος 1, της οδηγίας 79/7/ΕΟΚ του Συμβουλίου, της 19ης Δεκεμβρίου 1978, περί της προοδευτικής εφαρμογής της αρχής της ίσης μεταχειρίσεως μεταξύ ανδρών και γυναικών σε θέματα κοινωνικής ασφαλίσεως (ΕΕ ειδ. έκδ. 05/003, σ. 160, στο εξής: οδηγία).

2 Τα ερωτήματα αυτά ανέκυψαν στο πλαίσιο διαφοράς μεταξύ της L. Ruzius-Wilbrink (στο εξής: προσφεύγουσα) και της Bestuur van de Bedrijfsvereniging voor Overheids-

diensten (διοικήσεως της επαγγελματικής ενώσεως εργαζομένων στο Δημόσιο, στο εξής: καθής) σχετικά με τον υπολογισμό του ύψους του επιδόματος ανικανότητας προς εργασία, το οποίο χορήγησε η καθής στην προσφεύγουσα.

3 Το άρθρο 6 του ολλανδικού νόμου της 11ης Δεκεμβρίου 1975, περί γενικού συστήματος ασφαλίσεως κατά της ανικανότητας προς εργασία (Algemene Arbeidsongeschiktheidswet, στο εξής: AAW), προβλέπει τη χορήγηση επιδόματος ανικανότητας προς εργασία στους ασφαλισμένους ηλικίας 17 ετών και άνω οι οποίοι καθίστανται ανίκανοι προς εργασία, υπό τον όρον ότι, κατά τη διάρκεια του τελευταίου έτους από την ημέρα κατά την οποία επήλθε η ανικανότητα, εισέπραξαν εισοδήματα υπερβαίνοντα το 15 % του κατωτάτου μισθού.

4 Ο όρος αυτός δεν ισχύει για τους ασφαλισμένους οι οποίοι, την ημέρα κατά την οποία συμπληρώνουν το 17ο έτος της ηλικίας τους, έχουν ήδη καταστεί ανίκανοι προς εργασία, τους ελεύθερους επαγγελματίες πλήρους απασχολήσεως των οποίων τα εισοδήματα υπολείπονταν του κατωτάτου μισθού, τους σπουδαστές που δεν έχουν εισοδήματα και τους αγάμους οι οποίοι ασκούν οικιακές δραστηριότητες για τους γονείς τους, τους αγάμους αδελφούς ή τις άγαμες αδελφές τους.

5 Τα άρθρα 10 και 12 του AAW προβλέπουν ότι το ύψος του επιδόματος ανικανότητας προς εργασία καθορίζεται με εφαρμογή ενός ποσοστού, αναλόγως του βαθμού αναπηρίας, σε μια βάση υπολογισμού αντιστοιχούσα σε ένα κατώτατο ημερομίσθιο και μεταβαλλόμενη αναλόγως της οικογενειακής καταστάσεως του ενδιαφερομένου, της υπάρξεως συντηρουμένου τέκνου και των πράγματι αποκτηθέντων εισοδημάτων. Σκοπός του κατ' αυτόν τον τρόπο υπολογιζομένου ποσού, το οποίο καλείται « κατώτατο όριο κοινωνικής ασφαλίσεως », είναι η εξασφάλιση ενός ελαχίστου εισοδήματος αναλόγως των αναγκών του ενδιαφερομένου.

6 Ωστόσο, κατά το άρθρο 10, παράγραφος 5, αυτή η βάση υπολογισμού δεν έχει εφαρμογή όταν, κατά τη διάρκεια του προηγουμένου έτους από την ημέρα επελεύσεως της ανικανότητας προς εργασία, ο ενδιαφερόμενος δεν εργάστηκε επί περίοδο η οποία κρίνεται συνήθης για τον επαγγελματικό του κλάδο και, κατά συνέπεια, εισέπραξε εισόδημα κατώτερο από ποσό ίσο προς το πολλαπλάσιο κατά 260 φορές της βάσεως υπολογισμού, η οποία έπρεπε κανονικά να εφαρμοστεί. Στην περίπτωση αυτή, ως βάση υπολογισμού λαμβάνεται το μέσο ημερήσιο εισόδημα.

7 Με απόφαση της 15ης Οκτωβρίου 1985, η καθής χορήγησε στην προσφεύγουσα επίδομα ανικανότητας προς εργασία, το οποίο υπολόγισε, σύμφωνα με το άρθρο 10, παράγραφος 5, του AAW, με βάση τις μέσες ημερήσιες αποδοχές της κατά το προ της επελεύσεως της ανικανότητας έτος, κατά τη διάρκεια του οποίου η προσφεύγουσα εργαζόταν κατά μέσον όρο 18 μόνον ώρες εβδομαδιαίως.

8 Η Ruzius-Wilbrink προσέφυγε κατά της αποφάσεως αυτής ενώπιον του Raad van Beroep υποστηρίζοντας ότι το άρθρο 10, παράγραφος 5, εισάγει έμμεση διάκριση εις βάρος των γυναικών, πράγμα το οποίο απαγορεύεται από την οδηγία 79/7/ΕΟΚ.

9 Το Raad van Beroep αποφάσισε να αναστείλει τη διαδικασία και να υποβάλει στο Δικαστήριο τα ακόλουθα προδικαστικά ερωτήματα:

« 1) Συμβιβάζεται προς το άρθρο 4, παράγραφος 1, της οδηγίας 79/7/ΕΟΚ ένα σύστημα με το οποίο αναγνωρίζεται υπέρ του ενεργού (μη ανέργου) πληθυσμού δικαίωμα λήψεως επιδόματος σε περίπτωση ανικανότητας προς εργασία, και σύμφωνα με το οποίο η σχετική παροχή είναι ίση προς το κατώτατο όριο κοινωνικής ασφαλίσεως, εκτός των περιπτώσεων κατά τις οποίες, λόγω ιδίως του ότι ο δικαιούχος εργαζόταν με καθεστώς μερικής απασχολήσεως, οι προηγούμενες αποδοχές του ήταν κατώτερες από το εν λόγω κατώτατο όριο κοινωνικής ασφαλίσεως;

2) Σε περίπτωση αρνητικής απαντήσεως επί του πρώτου ερωτήματος, ο — ούτως παραβιαζόμενος — κοινοτικός κανόνας συνεπάγεται ότι οι δικαιούχοι (και των δύο φύλων) δικαιούνται επιδόματος ίσου προς το κατώτατο όριο κοινωνικής ασφαλίσεως, έστω και στις (συνιστώσες παρέκκλιση) περιπτώσεις που αναφέρονται στο πρώτο ερώτημα; »

10 Στην έκθεση για την επ' ακροατηρίου συζήτηση αναπτύσσονται διεξοδικώς τα πραγματικά περιστατικά της κυρίας υποθέσεως, η εξέλιξη της διαδικασίας, καθώς και οι γραπτές παρατηρήσεις που κατατέθηκαν στο Δικαστήριο. Τα στοιχεία αυτά της δικογραφίας δεν επαναλαμβάνονται κατωτέρω παρά μόνο καθόσον απαιτείται για τη συλλογιστική του Δικαστηρίου.

11 Από τη Διάταξη περί παραπομπής προκύπτει ότι το εθνικό δικαστήριο ερωτά κατ' ουσία αν αντιβαίνει στο άρθρο 4, παράγραφος 1, της οδηγίας 79/7/ΕΟΚ το γεγονός ότι, στο πλαίσιο εθνικής νομοθεσίας που εξασφαλίζει ένα κατώτατο όριο κοινωνικής ασφαλίσεως στους ασφαλισμένους που καθίστανται ανίκανοι προς εργασία, ορισμένη διάταξη προβλέπει εξαίρεση από την αρχή αυτή όσον αφορά τους ασφαλισμένους οι οποίοι προηγουμένως εργάζονταν με καθεστώς μερικής απασχολήσεως και περιορίζει το ύψος του επιδόματος στο επίπεδο του προηγουμένως εισπραττομένου μισθού, όταν ο αριθμός των γυναικών που περιλαμβάνονται σ' αυτήν την κατηγορία ασφαλισμένων είναι πολύ υψηλότερος από τον αριθμό των ανδρών.

12 Το άρθρο 4, παράγραφος 1, της οδηγίας 79/7/ΕΟΚ ορίζει ότι « η αρχή της ίσης μεταχειρίσεως συνεπάγεται την απουσία κάθε διακρίσεως που βασίζεται στο φύλο, είτε άμεσα είτε έμμεσα, ... όσον αφορά:

— ...

— ...

— τον υπολογισμό των παροχών ».

13 Από τη δικογραφία προκύπτει ότι η εν λόγω εθνική νομοθεσία προβλέπει υπέρ όλων των ασφαλισμένων, εκτός των προσώπων που εργάζονταν προηγουμένως με καθεστώς μερικής απασχολήσεως, δικαίωμα λήψεως επιδόματος αντιστοιχούντος σε ένα κατώτατο όριο κοινωνικής ασφαλίσεως, το ύψος του οποίου είναι ανεξάρτητο από τις αποδοχές που είχε προηγουμένως ο ασφαλισμένος από την άσκηση της επαγγελματικής του δραστηριότητας. Συγκεκριμένα, δικαίωμα επ' αυτού του κατωτάτου ορίου κοινωνικής ασφαλίσεως προβλέπεται και υπέρ ορισμένων κατηγοριών δικαιούχων οι οποίοι δεν είχαν καν αποδοχές από την άσκηση επαγγελματικής δραστηριότητας κατά το προηγούμενο έτος από τον χρόνο επελεύσεως της ανικανότητας, ή οι οποίοι είχαν πολύ χαμηλές αποδοχές, όπως οι ελεύθεροι επαγγελματίες πλήρους απασχολήσεως που είχαν εισόδημα κατώτερο του 15 % του κατωτάτου μισθού, οι σπουδαστές και οι άγαμοι οι οποίοι ασκούν οικιακή δραστηριότητα για τους γονείς τους. Μόνον η παροχή προς τους εργαζομένους με καθεστώς μερικής απασχολήσεως υπολογίζεται βάσει των προηγουμένων αποδοχών του ασφαλισμένου και αντιστοιχεί, συνεπεία της εφαρμογής του άρθρου 10, παράγραφος 5, του AAW, αναγκαστικά σε ποσό υπολειπόμενο του κατωτάτου αυτού ορίου κοινωνικής ασφαλίσεως.

14 Από τη δικογραφία προκύπτει επίσης ότι το ποσοστό των ανδρών που περιλαμβάνονται στην κατηγορία των εργαζομένων με καθεστώς μερικής απασχολήσεως είναι, στις Κάτω Χώρες, σημαντικά μικρότερο από το αντίστοιχο ποσοστό των γυναικών.

15 Υπό τις συνθήκες αυτές, πρέπει να παρατηρηθεί ότι διατάξεις όπως η επίδικη οδηγούν, καταρχήν, σε διάκριση εις βάρος των γυναικών εργαζομένων σε σχέση προς τους άνδρες εργαζόμενους και πρέπει να θεωρηθούν ότι αντιβαίνουν στον σκοπό του άρθρου 4, παράγραφος 1, της οδηγίας 79/7/ΕΟΚ, εκτός εάν η διαφορετική μεταχείριση των δύο κατηγοριών εργαζομένων δικαιολογείται από παράγοντες αντικειμενικούς και ξένους προς οποιαδήποτε διάκριση βασιζόμενη στο φύλο (βλέπε απόφαση της 13ης Ιουλίου 1989, Rinner-Kühn, 171/88, Συλλογή 1989, σ. 2743).

16 Ο μόνος λόγος που προβλήθηκε εν προκειμένω στο πλαίσιο της κύριας δίκης προς δικαιολόγηση της διαφορετικής μεταχειρίσεως μεταξύ των ατόμων που εργάζονταν με καθεστώς μερικής απασχολήσεως πριν από την επέλευση της ανικανότητας και των άλλων δικαιούχων του επιδόματος, και ο οποίος συνίσταται στο ότι θα ήταν άδικο να τους χορηγηθεί επίδομα υψηλότερο από τις προηγούμενες αποδοχές τους, δεν μπορεί να αποτελέσει αντικειμενική δικαιολογία της υπάρξεως αυτής της διαφοράς μεταχειρίσεως, καθόσον, σε πολλές άλλες περιπτώσεις, το ύψος του χορηγουμένου επιδόματος βάσει του AAW υπερβαίνει τις αποδοχές αυτές.

17 Επομένως, στο πρώτο ερώτημα πρέπει να δοθεί η απάντηση ότι το άρθρο 4, παράγραφος 1, της οδηγίας 79/7/ΕΟΚ του Συμβουλίου, της 19ης Δεκεμβρίου 1978, έχει την έννοια ότι δεν επιτρέπεται, στο πλαίσιο εθνικής νομοθεσίας η οποία εξασφαλίζει ένα κατώτατο όριο κοινωνικής ασφαλίσεως στους ασφαλισμένους που καθίστανται ανίκανοι προς εργασία, μια διάταξη να προβλέπει εξαίρεση από την αρχή αυτή όσον αφορά τους ασφαλισμένους οι οποίοι έχουν προηγουμένως εργαστεί με καθεστώς μερικής απασχολήσεως και να περιορίζει το ύψος του επιδόματος στο επίπεδο του μισθού που ο δικαιούχος εισέπραττε προηγουμένως, όταν το μέτρο αυτό πλήττει πολύ μεγαλύτερο αριθμό γυναικών παρά ανδρών, εκτός εάν η εν λόγω νομοθεσία δικαιολογείται από παράγοντες αντικειμενικούς και ξένους προς οποιαδήποτε διάκριση βασιζόμενη στο φύλο.

18 Το δεύτερο ερώτημα αφορά τις συνέπειες της τυχόν διαπιστώσεως, εκ μέρους του εθνικού δικαστηρίου, ότι η επίδικη εθνική νομοθεσία αντίκειται στο άρθρο 4, παράγραφος 1, της οδηγίας 79/7/ΕΟΚ.

19 Πρέπει σχετικά να παρατηρηθεί ότι, όπως αποφάνθηκε το Δικαστήριο με την τελευταία σχετική απόφαση της 24ης Ιουνίου 1987, Borrie Clarke (384/85, Συλλογή 1987, σ. 2865), το άρθρο 4, παράγραφος 1, της εν λόγω οδηγίας, εξεταζόμενο αυτό καθαυτό και λαμβανομένου υπόψη του σκοπού και του περιεχομένου της οδηγίας, είναι αρκετά σαφές ώστε να μπορούν να το επικαλούνται οι πολίτες ενώπιον των εθνικών δικαστηρίων και να ζητούν από τα εν λόγω δικαστήρια να μην εφαρμόζουν κάθε εθνική διάταξη η οποία δεν συμβιβάζεται προς το άρθρο αυτό. Υπενθυμίζεται σχετικά ότι η διάταξη αυτή επιβάλλει στα κράτη μέλη την κατάργηση όλων των διατάξεων που είναι αντίθετες προς την αρχή της ίσης μεταχειρίσεως.

20 Από την απόφαση της 4ης Δεκεμβρίου 1986, Κάτω Χώρες κατά Federatie Nederlandse Vakbeweging, (71/85, Συλλογή 1986, σ. 3855), προκύπτει ότι, σε περίπτωση άμεσης διάκρισης, οι γυναίκες έχουν δικαίωμα ίσης μεταχειρίσεως και υπαγωγής στο ίδιο καθεστώς με τους άνδρες που βρίσκονται στην ίδια κατάσταση, καθεστώς το οποίο εξακολουθεί να αποτελεί, εφόσον η οδηγία δεν έχει εκτελεστεί προσηκόντως, το μόνο νόμιμο σύστημα αναφοράς. Κατ' αναλογία, σε περίπτωση έμμεσης διάκρισης όπως η διάκριση που αποτελεί το αντικείμενο της κύριας δίκης, οι ανήκοντες στη μειονεκτούσα κατηγορία, άνδρες ή γυναίκες, δικαιούνται να υπαχθούν στο ίδιο καθεστώς με τους άλλους δικαιούχους του επιδόματος.

21 Επομένως, στο δεύτερο ερώτημα πρέπει να δοθεί η απάντηση ότι, ελλείψει καταλλήλων μέτρων εφαρμογής του άρθρου 4, παράγραφος 1, της οδηγίας 79/7/ΕΟΚ και σε περίπτωση υπάρξεως έμμεσης διάκρισης εκ μέρους του κράτους, η κατηγορία που βρίσκεται σε μειονεκτική θέση λόγω της διακρίσεως αυτής πρέπει να τυγχάνει της ιδίας μεταχειρίσεως και να υπάγεται στο ίδιο καθεστώς με τους άλλους δικαιούχους του επιδόματος· το καθεστώς αυτό εξακολουθεί να αποτελεί, εφόσον η οδηγία δεν έχει εκτελεστεί προσηκόντως, το μόνο νόμιμο σύστημα αναφοράς.

Επί των δικαστικών εξόδων

22 Τα έξοδα στα οποία υποβλήθηκαν η κυβέρνηση των Κάτω Χωρών και η Επιτροπή των Ευρωπαϊκών Κοινοτήτων, οι οποίες κατέθεσαν παρατηρήσεις στο Δικαστήριο, δεν αποδίδονται. Δεδομένου ότι η παρούσα διαδικασία έχει ως προς τους διαδίκους της κύριας δίκης τον χαρακτήρα παρεμπίπτοντος που ανέκυψε ενώπιον του εθνικού δικαστηρίου, σ' αυτό εναπόκειται να αποφανθεί επί των δικαστικών εξόδων.

Για τους λόγους αυτούς

ΤΟ ΔΙΚΑΣΤΗΡΙΟ (πέμπτο τμήμα),

κρίνοντας επί των ερωτημάτων που του υπέβαλε, με Διάταξη της 10ης Μαρτίου 1988, το Raad van Beroep του Groningen, αποφαίνεται:

1) Το άρθρο 4, παράγραφος 1, της οδηγίας 79/7/ΕΟΚ του Συμβουλίου, της 19ης Δεκεμβρίου 1978, έχει την έννοια ότι δεν επιτρέπεται, στο πλαίσιο εθνικής νομοθεσίας η οποία εξασφαλίζει ένα κατώτατο όριο κοινωνικής ασφαλίσεως στους ασφαλισμένους που καθίστανται ανίκανοι προς εργασία, μια διάταξη να προβλέπει εξαίρεση

από την αρχή αυτή όσον αφορά τους ασφαλισμένους οι οποίοι έχουν προηγουμένως εργαστεί με καθεστώς μερικής απασχολήσεως και να περιορίζει το ύψος του επιδόματος στο επίπεδο του μισθού που ο δικαιούχος εισέπραττε προηγουμένως, όταν το μέτρο αυτό πλήττει πολύ μεγαλύτερο αριθμό γυναικών παρά ανδρών, εκτός εάν η εν λόγω νομοθεσία δικαιολογείται από παράγοντες αντικειμενικούς και ξένους προς οποιαδήποτε διάκριση βασιζόμενη στο φύλο.

2) Ελλείψει καταλλήλων μέτρων εφαρμογής του άρθρου 4, παράγραφος 1, της οδηγίας 79/7/ΕΟΚ και σε περίπτωση υπάρξεως έμμεσης διακρίσεως εκ μέρους του κράτους, η κατηγορία που βρίσκεται σε μειονεκτική θέση λόγω της διακρίσεως αυτής πρέπει να τυγχάνει της ιδίας μεταχειρίσεως και να υπάγεται στο ίδιο καθεστώς με τους άλλους δικαιούχους του επιδόματος· το καθεστώς αυτό εξακολουθεί να αποτελεί, εφόσον η οδηγία δεν έχει εκτελεστεί προσηκόντως, το μόνο νόμιμο σύστημα αναφοράς.

Slynn Zuleeg

Joliet Moitinho de Almeida Rodríguez Iglesias

Δημοσιεύθηκε σε δημόσια συνεδρίαση στο Λουξεμβούργο στις 13 Δεκεμβρίου 1989.

Ο γραμματέας

J.-G. Giraud

Ο πρόεδρος του πέμπτου τμήματος

Gordon Slynn